

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Cinquena part. Capítols 21-26

Desordre mental

Entre els exiliats a Mèxic, aviat es va fer molt cèlebre a l'Orfeó Català —el casal que ens aglutinava— una dama molt extravertida, notablement afecta a reunions en les quals pogués parlar. Mai no li mancava auditori, puix que aviat va córrer la notícia que la senyora del paleta deia «piquiponianes» sense fre, l'una darrera l'altra, i que hom s'hi rebentava de riure, no tant escoltant-la (en aquell cas hauria callat cautelosa) com comentant posteriorment les seves dites.

La seva popularitat va abastar índexs elevadíssims i va esdevenir allò previsible: malgrat que el seu marit era un seriós i digne professional, la fama de la muller el va eclipsar. Era una dama vehement que deia coses com aquesta:

—Oh, sí, durant la guerra es patia enormement! Jo vaig conèixer prou gent que sofria d'allò que en deien sinopsi de guerra, com una malaltia que feia embogir tots els qui l'arregaven. Em van dir que al front d'Aragó la sinopsi de guerra havia atacat molts xicots i, pobrissons, se suïcidaven ells mateixos.

Al cap de poc temps, la gent ja no parlava del paleta sinó de la dona del paleta. Un dia, dos connacionals conversaven al cafè de l'Orfeó. Un d'ells s'explicava:

—Aquesta gent del país construeixen amb els peus! Em va tocar un arquitecte que potser era un bon concertista de bombo, tu! Vols creure una cosa? Calculava tan bé les distàncies, que ara, a casa, si seus al wàter i algú obre inadvertidament la porta de la cambra de bany, t'aixafa miserablement!

—Això és fàcil de resoldre! Fes que et col·loquin el wàter cinc o sis pams enllà de la porta. Qualsevol paleta t'ho farà.

—Sí, és clar: i mentrestant, m'enfonsarà la banyera al pis de sota, o em

farà canviar tot el drenatge. Els conec, tu!

—Agafa un paleta de confiança.

—Aviat és dit! I d'on el trec? N'hi ha?

—Aquí mateix, home! Que t'ho faci l'Enric.

—L'Enric? Qui és, l'Enric?

—No fotis, home, un català. Ve molt per aquí i juga al dòmino amb la colla del doctor Puig. L'Enric! No pot ser que no el coneguis, home: és el marit de la dona del paleta!

Cinc dies en dejú

No va ser gaire fàcil travessar la carretera que baixava de Camañas: hi passaven munts de camions militars, plens de soldats, en corrua feta i les caravanes eren tancades regularment per dos o tres automòbils. Quan ens semblava que s'havia interromput el trànsit i que podíem passar, de seguida se sentia soroll de ferralla que s'apropava, i aquest cop era un seguici de blindats o de tancs. Ens feia una estranya cosa el pensament que potser la causa de tota aquella mobilització havia estat l'incendi i l'explosió dels tres camions i de llur càrrega de granades de mà del barranc del Reguero. Però també podia haver coincidit amb l'operació de reconquesta de la ciutat de Terol i el subsegüent atac a les nostres antigues línies, en tota una extensió de front que no devia mesurar pas menys de seixanta quilòmetres lineals. Érem a uns dotze o quinze quilòmetres en línia recta d'Alfambra i potser allò que vèiem era el desplegament franquista per prendre'ns aquella vila.

Una mica més cap al nord d'on érem, la carretera s'encaixonava en un altre barranc, el de Las Ramblillas, i ens ofería diversos amagatalls gairebé a frec de la ruta. L'única cosa que teníem ben clara era que estàvem en una àrea dominada pel nostre enemic, a la seva reraguarda

—la ratera de la qual parlava en Quim!—, i que el nostre únic objectiu havia de ser arribar a l'indret on els feixistes feien front al nostre Exèrcit i, des d'allí, mirar de passar i aplegar-nos amb la nostra gent.

No podíem travessar la carretera tots onze de cop i calia que ho féssim escalonadament, malgrat la ràbia que ens produïa qualsevol mena de separació. Sembla que onze desvalguts tenen més força que qualsevol nombre inferior d'invàlids. Calia passar en parelles o, encara millor, d'un a un. Amb la fermança que els qui quedaven darrera dispararien frenèticament si veien que anàvem a caure en un parany o que s'apropaven probables captors.

Costava d'admetre la possibilitat que tot allò hagués estat abandonat per l'Exèrcit de la República i teníem la certesa que no trigaríem gaire a trobar línies i gent nostra. Era evident que ens havien desbordat a Sierra Palomera i a la del Pobo, però el món no s'acabava pas en aquells verals.

Vam esperar que la tarda avancés una miqueta més, malgrat que el cel ennuvolat feia un mantell espès i aleshores a quarts de cinc ja fosquejava. Era recomanable esperar un xic de cara a la seguretat, puix que els vehicles amb els llums encesos es veuen des d'una distància considerable i podríem travessar la carretera amb un marge molt més alt de confiança. Vam arribar a aquella casa quan ja gairebé era vespre i els lladrucs d'uns gossos van alertar els estadants, però van deixar de bordar quan van reconèixer els nostres companys que els havien visitat el dia anterior.

Els vells camperols d'aquella casa, dos homes i tres dones, es van espantar una mica amb la nostra presència tumultuosa: érem, de debò, massa gent per a una estança tan exigua. Vam insistir molt en el sentit que no s'inquietessin, i guanyàvem terreny com a persuasiu amb la nostra reiteració que marxàvem tot seguit, que teníem molta pressa i que solament els volíem regraciar l'obsequi.

—«Nada de obsequios: la venta. ¡Os vendimos cuatro cositas y

pagastéis!» —ens van interrompre. No els vam voler desfer la il·lusió, però sospitàvem que aviat podrien embolicar amb una fulla de pi tot allò que podrien adquirir amb aquells bitllets de la República.

Ens van dir que quatre quilòmetres més endavant d'on érem trobaríem una altra carretera, més important que l'anterior, que també passava per Camañas, però que arribava fins a Alfambra; creien realment que a l'altra riba de l'Alfambra ja hi devia haver les nostres línies. Ens van aconsellar molta prudència i que, sobretot, no ens refiéssim pas dels camperols del país, puix que la majoria eren partidaris de Franco i ben capaços de traïment.

(Aquella darrera recomanació, presa al peu de la lletra, ens va fer passar cinc dies sense tastar ni un mos de pa i àdhuc lamentar haver tornat les gallines —als camperols el nostre gest els va complaure enormement—, però ara qualsevol de nosaltres —àdhuc jo mateix— se sentia prou hàbil per a col·lòrcer els animalons i cruspír-nos-els a la brasa. Gallines crues, hauríem devorat!)

Ens van dir que anéssim pel barranc Serrano i que vigiléssim molt quan passéssim pel costat del puig Cabeza Gorda, perquè era molt probable que el tingués ocupat l'exèrcit feixista. Ens van explicar bonament un possible itinerari, ple de barrancs i racons que ells coneixien, però que nosaltres mai no podríem identificar. De cop i volta es van adonar de l'Andreu Cerdà. Una de les dones va preguntar ben estranyada:

—«¿Y dónde vais, con este chiquillo?»

El nostre combatent es va revoltar i va assegurar que ell no era cap criatura. Van acordar que, això no obstant, prou que ho semblava —ell havia confessat que molta gent li deia el «Nen»—, i ens van fer el suggeriment d'aprofitar-nos d'aquell esdeveniment, però de seguida van endevinar que encara que el vestissin de paisà, quan algú el sentís parlar, amb aquell sòlid accent que traginava, ningú no s'empassaria que era un nen d'aquells verals. Costa molt, de fer creure que un noi de Matadepera, que pràcticament mai no ha sortit del seu poble, sigui un

minyó aragonès.

Quan ja havíem sortit tots plegats i ells ens havien acomiadat, una mica emocionats, des de la porta i encara ens feien tot de recomanacions, vam comentar que ja era ben curiós que, en aquells temps, poguéssim trobar cinc bones persones com aquelles. A l'Andreu encara li durava el ressentiment i va dir:

—Sí, sí, molt bona gent, d'acord! Però quin cony de vici tenen de disfressar tothom qui se'ls fot davant! A mi em volien fer passar per nen i a en Pérez, en Vilardebó, en Ferreres i en Perelló, de dones! Es veu que en aquest país es pensen que tot l'any és Carnestoltes! Teniu, mireu això! Amb aquest ciri em volien fer passar per nen! Per què cony em van fer «Glande de España», doncs?

Aquell equip d'onze homes que durant cinc dies i les seves nits farien de Netzahualcóyotl (Guilla Famolenca) per terres aragoneses era integrat per Joaquim Morera i Falcó, pedagog i filòleg barceloní de vint-i-set anys, afiliat al PSUC per allò que havia tingut —sovint amb prou feines solament insinuat— de partit nacionalista català però que tot el que en restava en aquell moment no ultrapassava el qualificatiu de fantasieig, ajudant del comissari de Divisió Francesco Scotti i ara en funcions d'aquest càrrec en una espècie d'Unitat militar residual, totalment de fortuna i improvisada; un marrec, que encara mai no havia treballat enlloc, de setze anys i dit Andreu Cerdà, a qui uns camperols aragonesos volien disfressar d'allò que era realment, un infant, i que havia anat a parar a la Plana Major de la 489 Brigada Mixta, a l'oficina de la qual feia una mica de tot quan al seu poble de Matadepera, al peu de Sant Llorenç del Munt (que ara, durant la guerra, se'n devia dir qualsevol cosa, potser «Camarada Llorenç dels Cims»), li havia arribat l'ordre de mobilització de la seva lleva; Frederic Rappaport, olotí o berguedà, nét d'uns polonesos establerts a Catalunya des de feia no sé pas quants anys, tallista d'ofici que aleshores en tenia vint-i-sis, pertanyent a la 84 Brigada Mixta on treballava a Serveis Auxiliars en qualitat d'electricista, ofici que havia après allí mateix o que encara aprenia ara —segons que deia ell— al preu de solemnes enrampades;

Martí Perelló, també de vint-i-sis anys, mecànic d'automòbils de Bellpuig d'Urgell que treballava en un taller de Mollerussa, ingressat al PSUC uns dies abans de la seva incorporació en qualitat de voluntari i destinat al Servei del Cos de Tren de la Brigada que comandava el meu amic Agustí Vilella; Eusebio Bolaños, un noi de Sòria, de vint-i-cinc anys, que vivia a Granollers des dels catorze i treballava de no recordo què en una fàbrica de mitjons; el veterà del grup (trenta-dos anys!), Artur Vilardebò, també de la Brigada d'en Vilella, membre del PSUC des de la fundació del partit, de professió taxista a la ciutat de Tarragona, apel·lat afectuosament i amb una certa dosi d'exageració el «Iaio», habilíssim fabricant de graelles amb baionetes, xofer del Cos de Tren de la 95 Brigada Mixta; Maurici Ferreres, camarada oficinista barceloní, de vint-i-cinc anys i mig, nascut (com jo mateix) el dia 28 de maig de 1912, cedit a nosaltres per la Brigada d'en Grañén, simpatitzant del PSUC però no militant; el lampista terrassenc Jordi Sabrià, que em sembla que tenia vint-i-set anys fets, i que pertanyia a la Plana Major de la nostra 60 Divisió, on feia d'arxiver; en Bonaventura Pérez, pintor-decorador barceloní, especialitzat en rètols, membre d'Estat Català durant quatre o cinc anys i ignorant de si encara hi pertanyia o si l'havien donat de baixa, també oficinista de la nostra Plana Major, i de la mateixa edat que en Sabrià; en Jacinto Velilla, de vint-i-vuit anys, metal·lúrgic nascut a Càceres i mecànic en una gran indústria de la Barceloneta des de feia sis anys, i la relació s'acaba amb mi mateix, el capità maniaia que redacta aquest enfilall de records.

Remarcàvem —i celebràvem joiosament l'extraordinari atzar— que cap dels onze no es digués ni Josep ni Joan.

—N'hi ha a totes les cases però no als equips de futbol destinats a acabar amb l'exèrcit del Franco i amb la mare que el va pollastre! I, per ara, tampoc no hi ha ases en el nostre equip! —proclamava en Sabrià, amb un entusiasme que feia venir esgarrifances.

Artís-Gener, Bolaños, Cerdà, Ferreres, Morera, Perelló, Pérez, Rappaport, Sabrià, Velilla i Vilardebò, onze ciutadans cantats per ordre alfabètic, lliurats a la recerca d'algú que els donés algunes instruccions

fiables. Per a la qual cosa feien eslàlom muntanyes i camps a través, damunt un sòl nevat la major part del temps, carregats com mules, un camí que en la totalitat no sumava sinó uns ínfims catorze quilòmetres i escaig en línia recta, un migrat trajecte, recorregut en cinc dies d'angoixa, cinc jornades a una mitjana de tres quilòmetres diaris sense menjar ni un mos, gairebé sempre arrossegant-nos, des de la Cabeza Gorda fins a cinc-cents metres al sud de Villalba Alta, una distància que qualsevol corredor de fons hauria cobert en cosa d'una hora. En circumstàncies més flonges, naturalment.

Però les nostres condicions eren més adverses: no coneixíem el terror, massa sovint cobert per una capa de neu de prop de setanta centímetres de gruix, prou per a esborrar fal·laciosament tot allò que hauria pogut servir d'identificació; sense saber mai a quina distància ens trobàvem dels feixistes i si —tal com era ben senzill de deduir— encara no havíem sortit de terra conquerida per ells. Vèiem gent i ens en manteníem allunyats per prudència, car no podíem escatir quina era llur militància: les flassades cobrien les diferències d'indumentària.

No sé si tothom qui fa vaga de la fam, voluntària o forçada, és víctima dels mateixos fenòmens, i la meva opinió és basada en el cas de dotze persones que, amb major o menor intensitat, vam sentir-ne conseqüències si fa no fa pariones. La primera és el formigueig per tot el cos, cada cop més intens, que aviat es converteix en una coïssor intolerable. Fa que hom es refregui, en un gest ple d'animalitat, contra el tronc d'un arbre o contra una roca, o en el sòl lliure de neu, i el rebolcament produeix un momentani alleujament de la picor —potser pel fet de distreure-la amb el dolor de la fricció—, però aviat torna, ara aparellada amb el nou neguit.

—L'any de la picor devia ser horrorós —deia en Quim—. Per això ha quedat com a històric, potser sinònim d'una època de fam.

Jo li vaig dir que si allò hagués estat cert, hom també hauria parlat del temps de les corrípies. Puix que la diarrea contínua és consubstancial al dejuni i l'organisme mai no para de foragitar sucès gàstrics, aviat amb la

pèrdua de control d'esfínters. En Ferreres i en Velilla en van ser les víctimes més punyents. En Velilla va arribar a un extrem tan gran de debilitació que el vam dur entre dos durant interminables hores, fent-li la cadireta de Sant Miquel. Quan rellevaven els portadors, hi havia feina a aconseguir que s'aixequessin de terra, on queien retuts.

Aviat vam conèixer la nocivitat d'un glop de neu desfent-se en la boca, que, si bé calmava la set, significava un instantani regirament de tripes i l'augment d'aquell malestar que hauríem dit que ja havia abastat el cim del termòmetre de la resistència.

En canvi, posseïa unes formidables propietats terapèutiques tenir tothora un branquilló entre les dents, cosa que estimulava la salivació. Però era inevitable que hom acabés mastegant el sialagog i l'engolís, i així semblava que apaivagàvem la gana, però, en realitat, afegíem un altre element de malestar. Probablement el quim i el quil esperaven quelcom més sòlid que no pas un manyoc de cabells arrencats d'una pinta. Heus aquí una altra cosa que ens fa més febles que moltes altres espècies animals: la majoria coneixen les propietats de les plantes — recordeu amb quina seguretat els gossos no mengen herba laxant o una altra de restringent— i l'home, en canvi, no res: nosaltres solament tenim informació d'unes quantes de les quals algú, des de molt de temps abans, ha descobert les propietats. Un altre aspecte del suplici va ser el fet que aviat se'ns hagués acabat el tabac, cosa que donava més gruix al drama, potser fins i tot més que no pas la falta de menjar.

(Ara ja fa més de tres anys que no fumo, però he estat una víctima empedreïda del tabaquisme des dels setze anys i en moltes èpoques de la meua vida he estat home de dos o tres paquets diaris de cigarrets o quinze o divuit pipes, i en manta ocasió, que he fumats alhora en ambdues modalitats, he consumit un paquet i mig o dos de cigarrets i cinc o sis pipes cada dia i el poder suggeridor del tabac és tan gran, que he arribat a creure de debò, sense cap càrrega de superstició, que no podia escriure ni pintar ni dibuixar res que fos original si no tenia el cigarret als llavis o al cendrer, encès i a l'abast, o la pipa entre les dents.)

A grans trets, el nostre atzarós itinerari des de la Cabeza Gorda va ser pel barranc d'Altabás, un trosset de la cuneta de la carretera de Camañas a Alfambra, endinsar-nos altre cop, ara cap a Los Perlachos, baixar pel barranc de Peñalva, travessar la carretera de Perales a Alfambra, i restar davant el riu Alfambra amagats en un bosc de savines de muntanya, a la riba dreta del corrent i a uns cinc-cents metres al sud del poble de Villalba Alta, passades unes grosses giragonses de l'abrupta ruta.

Mai no vam trobar l'oportunitat de preguntar res a ningú fins que un minyó nostre, català i republicà, no es va despenjar de l'arbre on era enfilat quan va sentir gent que s'apropava arrossegant-se i va escoltar el so de la nostra llengua als seus peus. També vagarejava com una guilla famolenca i menjava arrels. Es deia Martí i mai no vaig arribar a saber si era nom o cognom, o ambdues coses, que no hauria estat pas el primer cas. Pertanyia a una Unitat confederada i n'havia perdut el contacte en una desafortunada i tumultuosa retirada. (Vaig aprofitar l'episodi del fugitiu enfilat a un arbre i el vaig reviure a «Paraules d'Opton el Vell».) Havia vist com alguns dels seus companys queien en mans dels feixistes i ell s'havia afanyat a esquivar-los. Posseïa una singular manya per enfilel·lar-se als arbres, que ell deia que li venia dels jocs infantils, però aquest no hauria estat, inexorablement, el parer de Charles Darwin. Va dir que molts dels seus companys li deien «Esquirol» cosa que, en una Unitat militar derivada d'un sindicat poderós, més aviat li ocasionava destorbs, segons que ens va dir. Va venir amb nosaltres fins que no vam refer el lligam amb la nostra gent i es va integrar al nostre grup amb lliurament sense reserves. Ell va completar, doncs, la dotzena de deshidratats.

Tenien raó els camperols que creien que les nostres línies defensives estabilitzades baixarien en paral·lel al riu Alfambra. Instintivament coneixien la utilitat dels corrents d'aigua per a aquestes funcions i que, en altres casos, els fa fer de frontera entre països. Ara ja érem a punt d'arribar-hi, les teníem davant nostre, però ens en separaven dues coses: l'una, gairebé insalvable, eren les línies franquistes, ben guarnides de gent i de material, i l'altra era el mateix riu, no pas excessivament

cabalós i que, en regulars condicions físiques, hauríem travessat sense gaire esforç però que, esgotats com estàvem, tenia tot l'aspecte d'obstacle insuperable.

—El cos humà és una cosa ben pensada i durant aquest milió llarg d'anys de ser damunt la terra l'hem perfeccionat extraordinàriament. Observa com se'ns deterioren el xassís i la carrosseria —em deia en Morera i Falcó—, però el motor, vull dir el cervell, en aquest cas, continua en funcionament com si no passés res. Som aquí, fotuts, baldats, que no ens podem aguantar drets i que fins i tot parlar ens extenua, i en canvi estudiem com podríem creuar les línies d'aquests porcs i fem suposicions de si la força ens arribaria per a travessar el riu nedant. Ho reflexiones cinc minuts i és francament manicomial!

—Travessar el riu nedant? Algú ha parlat d'això?

—No siguis bèstia! No em refereixo al fet concret, sinó en termes generals. Dic nedant com podria haver dit volant, és igual. Som dotze i pensem que potser si combatíem contra aquesta multitud ben peixada i ben armada podríem sortir-nos-en bé. Això és el que trobo demencial, aquest esperit de lluita quan les nostres condicions reals demanen que ens vinguin a buscar amb baiards i a recollir-nos amb un raspall i una pala!

Singra!

Escric aquestes ratlles a mitjan 1987 i això vol dir que des de fa tres o quatre setmanes no faig sinó pensar en Singra. Ahir vaig anar al Saló de Sant Jordi del Palau de la Generalitat, per assistir a un acte cultural al qual hom m'havia invitat gentilment. Vaig arribar d'hora a la Generalitat i vaig restar entre unes columnes, en un indret més o menys amagat, per tal de passar tan inadvertit com pogués. Sempre hi ha el perill que hom pensi que hi vas a treballar-te felicitacions pel premi atorgat darrerament i això produeix una grossa incomoditat.

Hi havia una cadira buida —darrera mateix d'una columna que tapava tota mena de visibilitat—, i un ciutadà que jo no coneixia em va preguntar si no la servava per a algú. Li vaig dir que no, que el seient era lliure, i el va ocupar. Quan s'asseia em va mirar de fit i em va dir a cau d'audífon un mot cabalístic:

—Singra!

Em va sepultar una onada d'estupefacció: la situació no podia ser més absurda. Vaig mirar el rostre del ciutadà i m'era perfectament desconegut. Vaig fer:

—Singra. Heu dit Singra. Per què?

—No et diu res, aquesta paraula?

Em tutejava, cosa que indicava, si més no, que ell sabia que anava sobre segur. Vaig respondre:

—És clar que la paraula Singra té significat! És el nom d'un poblet al nord de Terol. Passa, però, que mai ningú no me l'havia dit en qualitat de sant i senya. I, en el teu cas, m'ha fet aquest efecte. I et tutejo perquè tu ho has fet i per endavant dono per bones les teves raons.

—Els companys de l'Exèrcit de la República sempre ho fèiem i no crec pas que el curs dels anys hagi modificat aquella característica tan bonica de les nostres forces. A Singra jo era soldat i tu capità. Tu, lògicament, no et pots recordar de mi, però, en canvi, a la inversa és tota una altra cosa. Quan iniciàvem el primer atac als Cabezos, jo em vaig torçar un peu. Vaig continuar caminant perquè no volia fer drama per una cosa tan insignificant, però el turmell se'm va inflar molt (m'havia desconjuntat un os) i em feia un mal vivíssim. Un dels cops que m'havia deturat, vas passar i em vas preguntar què tenia. Em vas ajudar a treure'm la bota, vas veure el meu turmell, i em vas ordenar que restés allí on érem, que em faries venir a buscar per uns sanitaris, i que mentrestant m'assegués a terra i reposés. No vaig participar en els combats, doncs, gràcies a la teva intervenció. I potser si ho hagués fet

ara ja no fóra aquí.

—No se sap mai. Jo també sóc aquí, al teu costat, i, no obstant això, vaig intervenir en aquella pila d'accions.

—Tots nosaltres us vam donar per morts. Al cap de molts anys vaig saber que vivies i que eres a Mèxic. I me'n vaig alegrar.

—Com jo mateix de retrobar-te! Com tens el peu?

Va riure i em va dir que bé, que moltes gràcies. Li vaig confessar que el fet que hagués dit «Singra!» m'havia sorprès tant per la casualitat que hom m'esmentés el poblet dels Cabezos justament quan revivia l'episodi en les memòries, i li vaig anunciar que escriuria un «flash ahead» relatant la troballa a la Generalitat. He complert, Pere Badal. (Oi que vas dir Badal? Hi sento malament i no n'estic segur del tot.)

Final de l'aventura

El bosc de savines era a l'aiguavés de l'Aljezares. Romaníem a la part alta de la muntanya i teníem una bona visibilitat entre els arbres que, a la vegada, ens feien de notable protecció i amagatall. Allí baix, a dos-cents metres de nosaltres, hi havia les trinxeres dels feixistes i, per primera vegada, les podíem veure del darrera estant. Estrany privilegi en rara situació! Observàvem totes les anades i vingudes de l'enemic, vèiem quan i com canviaven els torns de guàrdia i quan anaven a recollir el ranxo, que els duia un enginyós camió-cuina, amb grossos perols fumejants damunt el foc, refinada provocació per a una gent famolenca. El vent ens duia la flaire del menjar fins allí dalt.

Alguna vegada agafàvem les armes i ens posàvem en estat d'alerta: era quan pujaven a la muntanya a fer llenya i, en alguna ocasió, havíem tingut els soldats enemics a setanta-cinc metres de distància, a menys d'una porteria a una altra d'un camp de futbol. Si ens descobrien, érem homes morts i, ara sí, hauríem lluitat fins a la darrera càrrega de

màquina automàtica, en aquella condició nostra de gent desvalguda. «Autòmats automàtics!», que deia en Morera i Falcó. Perduts per perduts, ja res no tenia cap importància.

—Només l'home pot sofrir això que sofrim! —deia en Perelló.

—Qui té orquitis? —preguntava en Vilardebò.

Davant nostre, a un parell de quilòmetres del riu, hi havia la Loma del Monte, contrafort nord de la Sierra del Pobo. Segons el mapa de l'Institut, feia 1.287 metres d'altitud i pensàvem, plens de raó, que la nostra gent hi tindria un observatori. Però res no podíem fer per tal de cridar-los l'atenció que no fos advertit pels feixistes: ni una miserable rateta amb un mirallet que, a més a més, no posseïem!

Vam reposar vint-i-quatre hores senceres i hom no ha d'entendre el verb reposar com a sinònim de dormir, car la fam no ens deixava aclucar els ulls ni conciliar el son, malgrat la son enorme. En Martí ens va ensenyar a recollir l'escorça de no sé quin arbre, la part interior de la qual era tendra i d'acceptable sabor i hauríeu dit que potser també era nutritiva. Almenys, jutjada per l'aspecte del nostre nou company, que feia més d'una setmana que sobrevivia a la forçada inòpia. Potser funcionava la psicossomàtica, però la damnada escorça ens va donar una força com la dels espinacs del Popeye! També havia parlat d'unes arrels comestibles, però no havíem trobat aquell gènere de plantes al bosc de l'Aljazares.

Ara teníem en Martí i en Martí Perelló. Quan un d'ells sorgia en una conversa, hom preguntava:

—Quin Martí? En Martí-Martí, o en Martí Perelló?

Estudiàvem un cop de mà i semblava factible. El camió-cuina venia tres vegades diàries i passava a menys d'un centenar de metres de nosaltres. Únicament hi anaven el xofer i un soldat i hauria estat ben senzill de barrar-los el pas i reduir-los. Probablement sense haver-los de matar, ens hauríem pogut apoderar d'un dels perols del ranxo. Però,

naturalment, allò hauria desencadenat la guerra contra nosaltres, combat que ja teníem irremissiblement perdut per endavant: ens haurien caçat com conills! D'altra banda, el parer d'en Rappaport era definitiu; aquell minyó hi entenia!

—Escolteu què diu en Passaport! —va cridar en Cerdà. Havíem rigut la primera vegada que havia dit «Passaport» en comptes de Rappaport i ja mai més no va renunciar a la gracieta.

El tallista sostenia que menjar forassenyadament segons la gana, quan hi havia hagut dejuni que havia durat dies, era mortal. Coneixia algú que havia fet vaga de la fam i explicava la circumspecció dels metges quan treballaven per retornar-lo. Deia que durant uns dies solament li havien injectat sèrum i que havia regressat molt lentament al règim alimentari normal. Allò ens va llevar les poques ganes que teníem d'assaltar el camió-cuina feixista: que per no morir de gana haguéssim mort de massa tips!

Aleshores ens vam posar a estudiar de valent com podríem passar a l'altra banda del riu Alfambra i arribar a les nostres línies, si podia ser estalviant-nos un combat que pràcticament podíem donar per perdut a l'avançada en cas que arribés a tenir lloc.

El pont que donava a Villalba Alta semblava infranquejable, car els feixistes hi tenien una doble fortificació, en rengles paral·lels, i des del nostre bosc en comprovàvem la solidesa, amb el munt de metralladores que hi havia emplaçades. Descobríem que l'enemic cobria amb deu vegades més material que nosaltres una àrea qualsevol. D'altra banda, podien batre el pont amb una bateria de canons de campanya situada al llindar inferior del bosc. Una mica més riu avall, potser a uns dos-cents metres cap al sud, hi havia un tros que, des del nostre observatori, feia l'efecte de ser el punt més feble. Havíem observat que els feixistes feien els canvis de guàrdia a les vuit del vespre i a les dues de la matinada i que nombre de soldats que deixaven per a la vigilància nocturna era molt escadusser.

Pensàvem, doncs, que havíem d'arribar cautelosos fins al barratge de filferro i havíem trobat un indret equidistant entre dos sentinelles — imaginant que, com la guàrdia de Buckingham, cobrien el torn immòbils en un punt— que potser podríem atènyer sense haver de disparar les nostres armes. Jo duia la meva pistola usual i l'altra, la submetralladora que havíem pres a aquell sergent, que era bonica i ben acabada com una joguina, com si amb la bellesa del disseny hom dissimulés la mala llet que hi havia emmagatzemada a dintre. La funda era de fusta i tenia una ranura en la qual encaixava l'arma i aleshores feia de culata, amb una generosa superfície de contacte amb el muscle. Totes les bales dels carregadors duien fets a la cúpula uns talls en forma de creu, serrada superficialment, que convertia les bales en dum-dum: l'accelerat moviment de rotació del projectil i els talls en creu feien que quan topava contra qualsevol cosa s'esbadellés com una flor i l'hèlice de plom obria un esvoranc terrible que, fos on fos del cos humà, produïa una ferida mortal. Aquella sanguinària faisó de combat era usada regularment per l'enemic. Tenia al meu poder uns quants carregadors amb municions d'aquell calibre —mai no fet servir per nosaltres—, totes amb la creu serrada, i volia servir-los en dos aiguavessos, com a trofeu i com a prova de la crueltat enemiga.

Admès que travesséssim el riu amb bona sort i que els franquistes no ens advertissin o no ens encertessin amb llurs armes, quedava la grossa feinada d'evitar que no fossin els nostres mateixos els encarregats de cosir-nos a trets. Entre nosaltres, que un sentinella et deixés passar depenia de respondre correctament la consigna, de la qual ell deia una part. Cada dia era diferent i hom la feia amb dues proposicions: el soldat de guàrdia deia la primera i calia respondre amb l'altra. Feia molts dies que nosaltres no sabíem un mot respecte a consignes! O sigui que si un sentinella nostre ens cridés «sempre endavant!», com podíem saber si la continuació era «amb la República!», o «fins a la Victòria!», o, encara, «amb la causa del Poble!». Un detall insignificant com aquell ho podia engegar tot a rodar. I, si fa no fa, hi havia un cert marge de possibilitats d'encertar la resposta prenent com a base la coherència si es tractava d'una consigna com la que he posat per exemple, però no tothora eren frases-pamflet: molt sovint, el sentinella

deia un nom qualsevol impensat, com «Eustaqui!», i mai no podies endevinar que el cognom que corresponia era «Puig-rodona de la Bellacasa». Era un problema que feia de mal plantejar atesa la manca de previsibles solucions i, remota, penjada allí dalt, solament restava aquella immortalitat que Francesco Scotti proclamava. De la qual tampoc no et podies refiar gaire!

Vam estudiar acuradament el trajecte que faríem tots dotze. Aquest cop no calia ajustar els rellotges (el de l'ajuntament de Villalba ens tenia ben informats i, des del bosc, havíem trobat un racó des del qual era visible); a quarts d'una ja havíem deixat ben enrera les savines. El camí, tan ben traçat mentalment durant el dia, de nit i a les fosques —a favor nostre, això no obstant, treballaven la manca de lluna i el cel ennuvolat— costava un munt d'identificar. Les referències que hom veu des de lluny són molt distintes quan hi ets a tocar: aquest mur des d'allí dalt no semblava pas tan alt, aquest pendent és molt més rost que no pensàvem i hi ha força més sentinelles que no aparenyava, oi?, i hom fa els descobriments entre ensopegades, entre crits empassats sencers abans d'ésser proferits, i amb ofegaments de tos i d'esternuts nonats. La guia per a atènyer la riba amb el tros de barratge de filferro que feia la impressió de ser més fàcil de desfer, eren dues pedres blanques. Qui veuria ara, de nit, amb foscor total i des del cim de la muntanya de nervis, les maleïdes pedres que de dia semblen blanques?

—Tot aquest cony de problemes mai no surten a les pel·lícules de guerra, oi? —em murmureja en Quim a cau d'orella. Afegeix una frase molt seva, que he recordat diàfanament tota la vida—: T'imagines en John Gilbert buscant a les fosques matolls de farigola perquè li han dit que l'aigua d'aquesta herba és bona per a fer bafs que estoven la post del pit?

No, realment, no me'l puc imaginar. I ara que ell em mena a fer-ho cal que m'aguanti amb totes les meves forces —que no són pas gaire, en aquest moment— l'esclat d'una riallada d'aquelles de cridar feixistes. Grinyolo entre dents:

—Ets un malparit. Quimet del meu cor!

Travessem uns horts que ara, de nit, s'han tornat més amples, i encara que els arbres fruiters estiguin gairebé secs, cobreixen prou bé el nostre camí de gats, esmunyint-nos-hi silenciosament. Què fem? Hi anem tots dotze, a tallar els filferros, o bé solament dos o tres i la resta esperem? Aquí ja no val cap autoritat, ni seny, ni ordres, ni reflexió: som a mitja dotzena de passos de la llibertat, correm els darrers metres de la recta final! Ens arrosseguem fins al manyoc de filferro amb punxes i, ja era previsible, és molt més espès que no semblava des d'allí dalt. Anem gairebé a les palpentes, però ens adonem que als filferros hi ha penjats centenars de pots de llauna —aquells inexplicables mirallets que vèiem des del bosc!—, astuta música de fons d'esquellots. Bon contratemps, a fe! Cal deslligar els pots un a un i amuntegar-los com qui renta plats i no vol que el celobert se n'assabenti. Sentim renou darrera nostre i se'ns glaça la sang. Ens han descobert? És el canvi de guàrdia: o sigui que ja són les dues de la matinada. Restem silenciosos una hora llarga i dubtem.

Què fem? Retrocedim? I deixarem el munt de pots de conserva com a testimoni del nostre intent? No se'ns farà de dia mentre uns aguantin enlaire les espirals de filferro quan la resta hi passi per sota? No: continuem! Si ens veuen —o si ja ens han vist— respondrem amb foc. Mai no podríem estar més fotuts de com estem.

Sí, un foc que alertaria les nostres trinxeres i nosaltres hauríem de tirar endavant fregits en la paella del doble barratge, el nostre i el de l'enemic. I faríem l'operació una dotzena d'homes emaciats, que amb prou feines no s'aguantaven drets. Però no podíem escollir ni ens oferien cap ventall d'opcions.

Vam començar a aixecar madeixes de filferro de punxes. Érem en una zona deprimida, que feia una lleugera clotada que ens amagava a la vista dels sentinelles franquistes: respecte a aquest punt, havíem encertat el càlcul. D'altra banda, érem a l'hivern i el sol sortia molt tard; hi havia temps sobrer i tot consistia a saber-lo aprofitar. Uns

passaven, avançaven un metre o metre i mig, i restaven immòbils, amb la troca de filferro amb pues aguantada cap amunt amb uns troncs, fins que no havia passat el darrer del grup. Vam repetir aquesta maniobra quatre o cinc cops i, finalment, havíem creuat tots! Teníem davant nostre el barranc de l'Horcajo. Vam travessar el riu —l'aigua baixava glaçada!— i entre dos o tres vam haver de dur en Ferreres i en Bolaños, que s'havien desmaiats, i va anar d'un pèl que l'Alfambra no se'ls enduia avall. A les fosques i amb l'aigua fins a la cintura! Allò eixorivia cadàvers!

Malgrat que amb branques gruixudes havíem fet una mena de túnel mòbil sota les espirals de filferro espinós, tots anàvem plens d'esgarrinxades i amb la roba esparracada. Ja a l'altra riba de l'Alfambra, ens refèiem ajaçats entre unes mates («Ni móres, macagoncony, no hi ha! Merda de país!», remugava el «Nen». «Ara no és temps de móres!», deia el taxista tarragoní, en Vilardebò. «Tant li fot! Encara que en fos temps, tampoc no n'hi hauria! Hi ha països que duen merda a la sabata!») Tremolàvem de fred, un fred cru que ens enxampava sense cap mena de defensa, fos orgànica o inorgànica. Mancava poc per a alçar-se el dia, però amb aquell cel tan encapotat no ens podíem fer cap il·lusió respecte a un solet que ens reviscolés i ens eixugués una mica la roba. Vam acordar que no ens plantaríem davant les nostres posicions fins que no fos de dia, fins que la nostra gent no ens pogués veure bé i reconèixer-nos, adonar-se, almenys, que no érem franquistes. Una mica més endavant hi havia una sèquia que no duia aigua i solament tenia un llit prim fangós i ens hi vam encabir, car representava una bona trinxera per a foc directe, tant si fos feixista com nostre.

No se sentia cap tret, ni d'una banda ni de l'altra. No podíem veure, ni endevinar, el curs que feien les nostres posicions i no observàvem els coneguts parapets fets amb sacs de terra. Com aquell qui parla sol, doncs, en Quim es va incorporar, va brandar els enormes braços-aspes de molí de vent i va cridar, amb aquella veuarra que Stèntor hauria envejat:

—República! Som gent de la República, de l'Exèrcit de la República!
Demanem auxili!

Vam esperar panteixant una resposta que mai no va arribar per part dels nostres i que, en canvi, va originar diverses ràfegues de metralladores la posició de les quals sabíem de cor. La sobtada arrencada enemiga va deixondir els nostres sentinelles i de seguida hi va haver un gros mullader de foc creuat, de debò sense cap objectiu visible. Érem davant un fenomen ja consignat altres vegades: els trets són contagiosos i si per exemple els servidors d'una metralladora han vist, o els ha semblat que veien alguna cosa i desapareixen, instantàniament ha estat creat un cor de múltiples veus al qual, naturalment, cal sumar-hi les de l'enemic. El record d'una truja a l'Alt Aragó era una remembrança colpidora d'aquesta mena d'alarmes gratuïtes i encomanadisses: un sentinella havia sentit fressa prop dels barratges de filferro i havia cridat allò tradicional de «alto, ¿quién vive?» (que només funciona en espanyol, oi?), i com que la pobra truja no havia contestat, l'havia desfeta a trets, i havia quedat convençut que aquell munt de carn picada devia ser una patrulla enemiga sencera. Amb les primeres resplendors de la matinada hom havia trobat l'animal de panxa enlaire, amb un parell de garrins que maldaven per xuclar llet de les mortes mamelles maternes. (Aquest detall dels garrins me'l vaig inventar jo i l'afegíem al relat, puix que hi donava un tint estremidor. De debò, la porca anava sola. I em sembla que era un ruc.)

Al cap de poca estona també la bateria s'havia tret la son de les orelles i afegia la seva tonada com si uns cops de bombo inoportuns espatllessin el concert, n'atropellessin l'harmonia. Els projectils passaven pel damunt dels nostres caps puix que ningú, ni els feixistes ni la nostra gent, no ens havien vist.

És inconcebible com les petites coses col·laterals distreuen del gran problema central. Ningú de nosaltres no es recordava de la fam que patíem i a pesar d'espetegar de dents, gairebé oblidàvem el fred que ja ens arribava al moll de l'os. Ara seguíem amb un afuat interès l'origen i la diversitat dels focs, l'aparició de noves veus o el sobtat emmudiment

d'algunes al tres.

—Recony, nois, tenim morters! —exclamava algú, admirat.

De mica en mica es devien adonar que era un inútil balafiament de municions i va cessar el poca-solta intercanvi. Els pocs que teníem rellotges els havíem espatllat amb el bany matinal i deduïem, sense gaires elements de judici, que devien ser entre les vuit i les nou del matí. Vam sentir avions i ens vam aplanar contra el jaç de fang. Van passar dues esquadretes de caça enemigues, que es van perdre de vista Sierra del Pobo endins.

Em vaig recordar dels moros «Yo bueno, yo repúblico» i vaig fer el suggeriment de calar baionetes i lligar-hi al capdamunt els mocadors fent servir d'asta el ferotge ganivet. Tanmateix valia més que els nostres creguessin que érem franquistes que desertàvem, cosa que ens atorgava una certa garantia d'immunitat. Calia que ho féssim acuradament, sense que ens poguessin veure els feixistes autèntics, puix que si se n'adonaven congriaríem un foc implacable contra nosaltres.

Mentre estàvem enfeinats en aquella operació, delicada car exigia la traça de fer nusos amb les mans balbes i amb uns insòlits mocadors que havien de passar com si fossin blancs, l'ús del símbol de rendició planava damunt els nostres cervells empedreïts. En Rappaport hi coincidia, però el seu era un plantejament original:

—Si em comptes de nostres són línies feixistes, l'hauem ben cagada!

De tota manera, era un argument senzill de rebutjar:

—La nostra observació directa des del bosc ha demostrat que la terra de ningú eren els marges de l'Alfambra. Mai no hem vist que ningú travessés el pont, ni tan sols el camió del ranxo, ni soldats que hi anessin a fer el canvi de guàrdia. Probablement encara ens esperen molts maldecaps, però em sembla que aquest que dius ens el podem estalviar.

—Possiblement tens raó, però això no voldria pas dir —si ells també tinguessin posicions a l'altra riba— que haguessin de fer el proveïment des d'aquesta. Jo no he vist cap emplaçament d'armes nostre, ni hem pogut veure exactament cap on ells tiraven. Hem sentit esclats de sortida però no n'hem vist d'arribada i és això el que m'escamna.

En Morera i Falcó li va preguntar:

—Parles de debò o ho dius per fer la punyeta?

—Una mica de cada cosa —va respondre, esclafint la rialla—. I potser perquè estic pelat de fred i mort de fam i em toca sobiranament la pera haver de fer veure que sóc un dat pel sac feixista que es passa!

—Jo he vist que el foc nostre sortia de màquines que no són ni a setanta metres d'aquesta sèquia.

—Sèquia-mulladèquia —va interrompre'm en Vilardebò.

Vaig afegir:

—També a mi m'emprenya haver de fer aquesta comèdia indigna, però no se m'acut cap altra solució. Algú en té alguna que sigui més bona?

—Per què no telefones a en Del Barrio? —va demanar en Maurici Ferreres.

El «Nen» Cerdà va dir:

—Almenys, els mocadors ja s'han eixugat! No hi ha cap voluntari que em vulgui penjar a la seva baioneta? Peso poc i faig de bon transportar. Algú s'hi veu amb cor?

Vam sortir de la sèquia en fila índia, precedits per les baionetes-bandera. El iaio Vilardebò em va dir:

—Em sembla que estaria bé que tu i en Morera us obríssi bé els

tabards, a fi i efecte que si miren amb binocles vegin els galons.

—És incongruent, Vilardebò —vaig replicar—. O som feixistes que ens passem o republicans que tornem, una de dues. Si fem exhibició de la nostra filiació autèntica, es malfiaran, s'imaginaran que som franquistes disfressats que preparem una emboscada. Ja ha passat altres vegades. Vas errat d'osques, Artur. Quan hi siguem ben a prop, els direm qui som i d'on som. I potser ni tan sols farà falta, si és gent de la 60 Divisió; bé prou que ens deuen conèixer. Potser a hores d'ara ja ens han vist i reconegut!

—El meu esquelet no l'identificaria ni la meva mare —va fer en Martí.

Ara que érem a vint metres, ja vèiem que era una trinxera de fortuna, sense parapet, feta apressadament i rudimentària. Tots nosaltres dúiem les armes visiblement a la funerala, llevat dels fusells-bandera de rendició. Uns passos més endavant, ja emergien caps, malgrat el fort tiroteig des del cantó feixista. Ens van ajudar a baixar al fons de la trinxera i em penso que era degut a la llàstima còsmica que produïem. Un comissari ens anava a interrogar i gairebé el vaig interrompre. Li vaig dir:

—Som gent de la 60 Divisió i hem perdut el contacte amb la nostra Unitat des de fa dies. Jo sóc capità, cap de la Segona Secció de l'Estat Major de la Divisió, i em dic Avel·lí Artís-Gener. Aquest és en Joaquim Morera i Falcó, comissari assimilat a capità, ajudant del comissari de la Divisió Francesco Scotti i en aquesta acció comissari meu. Vam atacar els Cabezos de Singra i ens van posar al davant de la Unitat, que no arribava a dues Companyies, perquè feia falta gent foguejada. Vam atacar i ocupar els Cabezos i ens van fer moltíssimes baixes. Ningú no ens va venir a rellevar, ni ens van donar cap mena d'instrucció, ni van tornar els enllaços que havíem enviat a la Divisió. Vam abandonar els Cabezos quan els feixistes preparaven el contraatac i hem anat cinc dies a la deriva, en terra franquista, sense menjar. Els moros que es passaven a nosaltres fotien mocadors a les baionetes, i els hem copiat la tècnica. Ja no ens feu explicar res més! Crideu sanitaris i

feu que ens evacuïn. D'on sou, vosaltres?

Pertanyien al XXII Cos d'Exèrcit i mai no he pogut recordar el número que ens van dir de llur Divisió. El comissari de Companyia va cridar un capità —es deia Palau, d'això n'estic ben segur— i li va explicar fil per randa el meu relat, i únicament vaig haver d'intervenir per dir els nostres noms, el meu i el d'en Morera i Falcó, que el minyó no havia retingut. El capità Palau va ordenar que ens ajacéssim i que romanguéssim immòbils fins que no vingués un metge o un sanitari, que llavors mateix feia cridar. Ja estirat a terra damunt una flassada —eren un exponent formidable de sol·licitud!—, vaig preguntar a en Palau si sabia on era la 60 Divisió i em va dir que havia estat rellevada feia uns vuit dies, més o menys, i que no tenia cap idea d'on podia haver anat. Va concloure amb uns mots que oprimien el cor:

—Va sofrir unes patacades molt fortes i han dit que havia perdut entre el vuitanta i el noranta per cent dels seus efectius.

Ara deu ser a refer-se. Tu deus saber on teniu la vostra base habitual, oi? Allí la trobareu!

Al comissari li vaig preguntar si tenia alguna notícia de les Divisions 27 i 72 i em va dir que no, però que en aquells moments allò no tenia cap mena d'importància, que era perfectament secundari i que prou temps hi hauria per a escatir-ho.

Al cap d'una mitja hora va arribar un tinent metge, molt jove —tampoc mai més no he pogut recordar com m'havien dit que es deia— i amb un sol destre cop d'ull en va tenir prou per a fer-se càrrec de la situació. Va dir taxativament a tots —però adreçant-se'm— que no mengéssim res en absolut si no volíem acomiadar-nos d'aquest món i que ens faria evacuar tot seguit i que cap de nosaltres no intentés de posar-se dempeus i ni tan sols d'incorporar mig cos, que de seguida vindrien amb civeres a traslladar-nos. Si l'èmfasi de les seves paraules era per tal d'acoquinar-nos, ho va assolir amb escreix i vaig voler comprovar si aquesta era la finalitat del seu discurs. Vaig dir:

—Em sembla que podem caminar/

Em va interrompre secament:

—Evidentment! Si no, no fóreu aquí! Però justament aquest és un dels problemes: heu caminat massa. Me'n vaig, però torno de seguida. Dotze, sou, oi?

En Cerdà em va dir:

—De seguida es veu que el Passaport hi entén, oi? Jo per això no em vaig empatxar menjant aquella merda de crostes vegetarianes del Martí. No et va semblar que tenien gust de moniato de fusta?

—Jo hi vaig trobar com una mica de sabor de bacallà a la biscaïna. D'altra banda, mai no he menjat moniatos de fusta. Un dia pujaré a Matadepera i me'n faràs per sopar. Però, calla, Andreu, descansa, fes cas del metge.

Ens van dur per uns barrancs fins a una paridora que hi havia al sud-est de Galve (tot això refet posteriorment, amb els mapes davant, i part d'aquestes converses amb el mateix Andreu Cerdà, el dia que ens vam retrobar. I el qual, en honor a la veritat, em va reconstruir sencera, nom per nom, la llista dels onze expedicionaris damunt la neu; el seu record és molt més diàfan que el meu, en aquests temes; i em va assegurar que no ha tornat mai més a Matadepera i que donava per cancel·lat el convit a moniatos de fusta, puix que aquesta mena de coses caduquen al cap d'una temporada), altra vegada a la vora de l'Alfambra, allí menys cabalós. Ens van despullar i ens van posar unes bates de tela molt gruixuda, fabricades amb retalls de vela llatina, suposo, o de teulades del circ Krone. Ens van friccionar tot el cos amb esponges embegudes d'alcohol de noranta-sis graus, que ens va deixar tots empudegats de farmàcia de torn. Ens van injectar diverses vegades —devia ser el sèrum que havia anunciat en Rappaport— i la primera cosa que vam ingerir i que no fos cap específic va ser una culleradeta de suc de taronja. A tots ens va venir molta son i ens vam despertar quan fosquejava... l'endemà! No recordo exactament el procés de

recuperació, ni quants dies vam estar en aquella paridora prop de Galve, i en aquest cas en Cerdà no em va poder ajudar gens puix que tampoc no en tenia clara memòria. Solament sé que en vam sortir tots restaurats, excepció feta d'en Martí i de l'Eusebio Bolaños, que havien mort mentre els feien el tractament. Llàstima, haver de morir quan anaven de cara a la recuperació, injust final quan semblava que ja havien passat el pitjor de tot! La darrera informació obtinguda respecte a la nostra Divisió, la va assolir en Morera i Falcó de llavis d'un conductor de camió que s'havia trencat una costella i que van enfaixar a la paridora de Galve: hom l'havia vista a Alcanyís. Els deu supervivents vam demanar mapes d'aquella part d'Aragó —que cap de nosaltres no coneixia gens!— i ens vam fer un itinerari molt senzill, amb un plànol esquemàtic en el qual hi havia Cedrillas, Villarroya de Pinares, Castellot, Alcorisa, Calanda —el poble d'en Buñuel— i Alcanyís. Quan vam sortir de Galve ja tornava a nevar, però aquest cop no ens neguitejava perquè dúiem els sarrons plens de llaunes de conserva, llonganissa i formatge. Ens havien donat una extraordinària quantitat de tabac i el capità Palau havia pujat a acomiadar-nos i, encara, a mi m'havia obsequiat amb quelcom insòlit en aquells temps: un paquet de tabac de pipa anglès, emmelat, de fibres llargues i que, barrejat amb la picadura autòctona, feia un fum flairós, espès i reconfortant que t'omplia la boca amb glops de calafat de Vilanova i després de cada pipa et feia escopir cafè amb llet durant mitja hora, un singular cafè amb llet que tenia gust de castanyes torrades.

Aquell trajecte del nostre mapa rudimentari, en línia recta mesurava uns quaranta quilòmetres. Però era exactament el mateix de l'altra vegada, el viatge des de Singra a Villalba Alta: l'enorme diferència entre el mapa i el terror real. Per començar, la línia recta solament és ideal, puix que hi ha les pujades i les baixades, que també sumen. I els tombs que et fan fer els obstacles, car tampoc no és cosa d'enfilar-te a totes les muntanyes que se't plantin davant i tornar-les a baixar, si pots rodejar el turó, ni emparrar-te a les roques, cases o paridores que vagis trobant. Ni travessar tots els rius si, més amunt o més avall, hi ha la passera aforística. I quan, d'altra banda, tot allò és cobert de neu que solament para de caure per tal d'agafar nova virior. Tot plegat fa que els

quaranta quilòmetres es tornin un suplici que no hauria sabut imaginar ni el més sàdic dels torturadors. I encara bo que aquella vegada, doncs, teníem resolta la qüestió del menjar i en aquest sentit no hi hauria problemes, ben entès que si arribàvem d'hora a Alcanyís. Hauria de situar el lector en l'absurdidat de trescar per muntanyes nevades, sense cap indicació, ni la menor notícia d'on s'acabava la nostra terra i començava l'enemiga i solament amb una lleugera intuïció de si la ruta que fèiem era la correcta, puix que enlloc no trobàvem elements que ens orientessin, ni cap persona, i mancats àdhuc de la guia del sol, car passàvem dies sencers sense veure'l.

Desembarassàvem de la neu un tronc d'arbre tallat i ens servíem de la vella tècnica apresada en les classes infantils a l'aire lliure o en la República d'Infants Vilamar, de Calafell (hi vaig anar un estiu): examínàvem les successives capes d'escorça i, ben estudiada la proximitat i la separació entre elles, deduïem que el sud devia caure, si fa no fa, cap a aquell costat. Era insuficient, no cal dir, respecte a la fidelitat del traçat d'una ruta vital, quan amb una brúixola autèntica feina hauríem tingut per no desviar-nos-en. Volíem arribar a una carretera, fos quina fos, i assolir un camí fiable, que algú hagués establert prèviament, plantant-nos-hi fins i tot fites quilomètriques!

Caminar damunt la neu tova és esgotador sobretot quan, ultra la còrpora pròpia que ja fa de mal arrossegar, cal que traginis armes i municions, bosses amb roba, carteres farcides de papers importants, coses de menjar, aigua, i una inexplicable pila de fòtils dels quals no et desprendries per res del món, com aquell despertador —rigorosament espatllat, naturalment— que en Joaquim Morera i Falcó mai no va voler abandonar, tal com en Fíguls no renunciava a un tronat marc daurat, al qual pensava posar-hi una fotografia dels seus pares de seguida que hi hagués la mica de lleure dels dies bonancencs... i a la vora un fotògraf que pogués fer l'ampliació, no d'un negatiu, sinó d'una còpia gairebé fragmentada i clivellada en les breus zones senceres.

Quan es feia vespre cercàvem un indret tan arrecerat com podíem, n'escombràvem la neu i l'amuntegàvem en cercle. Ens ajaçàvem dins

l'espai buit i hi fèiem una veritable pila del greix que sempre creix, a la recerca de l'única calor assolible, l'animal. (Poc podíem pensar que ens entrenàvem per a un futur quasi immediat, un any i escaig, en l'inhòspit camp de concentració que els francesos haurien preparat per a nosaltres!) Ens cobríem bé amb totes les nostres flassades associades i, doncs, passàvem acceptablement les hores més crues de la nit. O de la matinada, si vull ser fidel al rellotge.

Jo anava amb un problema personal terrible: el meu calçat. Mai no he comprès quin estrany i lamentable impuls m'havia fet desprendre d'unes bones botes de cuir —amb les soles foradades, és cert, però senzillíssimes d'apariar i amb l'avantatge que a tots els pobles amb gent sempre hi ha un pegot— i canviar-les per les increïbles botes d'aigua. Per què m'havien d'il·lusionar les insòlites sabates de cautxú, amb polaina fins a sota genoll? Però la barata ja efectuada era irreversible. I des de feia unes setmanes m'havia tocat de comprovar adesiara la ineficàcia d'aquell calçat, bo per a netejar clavegueres i regar jardins, però del tot inadequat per a la marxa prolongada. La sola és prima i excessivament sensible —em sembla que ja ho he remarcat abans— i es ressent de qualsevol desigualtat del terreny i l'acusa amb contundència. Àdhuc adverteix la ratlla blanca de la carretera! I ho fa com si caminessis descalç, i et diu quan trepitges sorra o grava. I, d'altra banda —i aquest és l'aspecte més tràgic—, el parell de sabatots de cautxú són unes perfeccionades cambres frigorífiques, que serven gelosament a l'interior el fred exterior i hi tiren un generós polsim de sal.

Devia fer vint dies que no em banyava i, doncs, que no em rentava els peus. No puc comptar com a bany travessar el corrent glaçat de l'Alfambra, amb aigua de la cintura en avall, car és exactament el contrari d'una ablució. Allò solament significava omplir fins al capdamunt les botes amb aigua freda, que, en contacte amb els fulls de paper de diari i palla amb què m'embolicava els peus, ara es tornaven una singular massa de «papier mâché» a deu graus sota zero. Cada cop que ens deturàvem, en primer lloc em treia les botes i les posava de cap per avall, per tal que s'escolés l'aigua —o el fang, o els suc—, i com

que entre la meva càrrega útil, invariablement, hi havia un feix de paper de diari —en Morera i Falcó ho qualificava de deformació professional— i ara que recordo totes les facècies verbals que allò originava, em ve una folla passió de riure. Ara, és clar, perquè aleshores no em feien cap gràcia. Tan invariables com els Passaport d'en Cerdà en comptes de Rappaport, eren les recitacions d'en Morera quan jo buidava les botes, m'eixugava els peus i emprenia la laboriosa tasca d'embolicar-los: «Entumit or not entumit, that's the question!», broma l'abast de la qual solament capíem ell i jo. Les altres eren més senzilles però no pas més benèvols: «Ara entenc la utilitat de la premsa!», exclamava en Pérez, i en Vilardebò —més coent— deia: «Tot torna a casa! Feu els diaris amb els peus i, té!, retornen als peus d'on han sortit!»

Era una protecció que amb prou feines durava mitja hora de marxa. El paper s'esquinçava, la palla es trencava i em punxava i aviat sobrevenia l'anestèsia local, amb els peus indolors però terriblement feixucs, com si a cada passa hagués d'aixecar una barra de gel de les de la «Comparativa» de Pescadors de la meva Vilanova.

Finalment vam arribar a la carretera —hi vam sortir entre Alcorisa i Calanda— i vam començar a trobar gent militar sense que mai, ni per atzar, topéssim amb ningú capaç de dir-nos res concret de la 60 Divisió. Molts feien cara de no haver-la sentida anomenar mai i entre nosaltres, més tard, comentàvem l'aire d'estupefacció que algunes persones adoptaven i que aconseguia encomanar-nos una estranya perplexitat, com si haguéssim abandonat uns instants el nostre habitual clima oníric en el qual, entre d'altres coses insòlites, hi havia una Divisió dita la Seixanta i que en uns temps remots d'una guerra llunyana, en una estranya ocasió, havia ordenat que uns quants dels seus homes benamats i estrenus sortissin a atacar uns gegants dits els Cabezos per la gent aterrida de la comarca, lassa de pagar-los el tribut anyal de vint donzelles. En la imatge evocada en el somni, els Cabezos eren com la Torre de Babel de Peter Brueghel. (Altra vegada Guimerà!)

Caminàvem en fila índia pels solcs que els vehicles havien obert entre

la neu de la carretera. Quan s'apropava algun camió, ens havíem d'enfilar als marges, coberts per una capa de neu tova que no feia pas menys d'un metre i mig de gruix. Vam arribar tots deu, extenuats, a Alcanyís, a quarts d'onze de la nit.

Devíem ser tossudament optimistes perquè havíem creat, sense cap mena de fonament, una absurda associació entre els mots Alcanyís i benestar. Hi havia un comitè local —difícil de discernir, a aquella hora, si era civil o militar— i ens van dir que la 60 Divisió ja havia sortit cap a les seves bases, camí de Morella, feia ben bé uns tres dies. Semblava que ens parlessin en llenguatge xifrat! Vam demanar aixopluc per aquella nit i un vehicle per a l'endemà, amb el qual poguéssim fer la via cap a Morella, fins que no atrapéssim la nostra gent, i van riure com si els haguéssim explicat el millor acudit d'en Ramper. Tot Alcanyís era desbordat de forces de la República i no podien donar estatge, no a deu, sinó ni a un parell de persones. I estàvem sonats si ens imaginàvem que trobaríem un camió per a nosaltres, car a Alcanyís no hi havia Cos de Tren i el comitè local no posseïa ni tan sols bicicletes. Com que tot semblava dat i beneït els vaig dir:

—Què hi fotrem! Ja no ens ve d'un pam ni d'una contrarietat de més o de menys! Cercarem pels volts d'Alcanyís una paridora on puguem passar la nit.

Es veu que aquella nit traginàvem vena humorística, i allò també va provocar grosses riallades. Un dels camarades del comitè local va poder articular entre sacsejada i sacsejada:

—Una paridora! Esteu sonats com una «parihuela»! Totes són plenes, i de ferits la majoria. Ja podreu anar explicant pel món la vostra «xiripa» si trobeu un paller! És ben bé que baixeu de l'hort i no sabeu res de la Batalla de Terol! Éreu a la Lluna? O en missió de propaganda a l'estranger? No sabeu que els fills de puta ja han recuperat Alfambra i els tenim a dues cantonades d'aquí?

Vam abandonar el comitè i la idea que allí pogués sorgir una solució. Ja

se'ns havien acabat les provisions de boca des de feia un dia i la fam ens alçava altra vegada. Vam iniciar una excursió pels afores del poble a la recerca d'un cobert on poguéssim passar la nit (tornava a nevar de valent) i, efectivament, totes les paridores eren plenes de catres i a les portes de cadascuna hi havia sanitaris armats que hi feien guàrdia.

Ens vam decidir per un paller i al capdavall en vam trobar un sense cap rastre d'anades i vingudes, de sollaments que la neu que queia encara no hagués tingut temps d'esborrar. Vam obrir primer una rasa entre la neu i després un túnel palla endins, i vam fabricar un reducte en el qual ens poguéssim amuntegar.

Vaig explicar a en Morera i Falcó el meu temor que no se m'haguessin congelat els peus i que la gangrena —i la consegüent amputació— m'aterrien. Una mena de prestigi màgic fa indispensables tots els nostres recursos orgànics i per endavant ens esgarrifa la idea de qualsevol supressió. Amb gros dolor aprenem que no n'hi havia per a tant, que van molt bé els dos ronyons, però que, quan treballen malament, fer que en rutlli un és una victòria.

—Anem ara mateix a l'hospital! Podem improvisar una civera i t'hi duem entre quatre.

Li vaig haver de suplicar serenitat i confessar-li que jo havia tingut una arrencada de pessimisme, conseqüència segura del mal que em feien els peus, i de la qual ja em penedia. Li vaig dir que, en efecte, aniria a l'hospital perquè em clavessin un cop d'ull als peus, però que ho faria caminant i tot sol. Ho van acceptar tots, a partir de l'aquiescència d'en Morera i Falcó, però van insistir d'allò més en la conveniència que, almenys, m'acompanyés un dels nostres xicots, no solament per fer-me costat en el camí sinó per tal de poder advertir els altres d'allò que haguessin decidit els metges. Ja es barallaven entre tots per veure qui venia amb mi i van acabar fent-s'ho a palletes —abundava la matèria primera!— i va guanyar en Maurici Ferreres, aquell minyó de la Brigada d'en Grañén.

Ambdós vam anar a la casa més gran del poble, ara convertida en hospital de guerra. L'enorme casolot era una prova contundent de la puixança del vell caciquisme a Alcanyís. Al soldat de la porta li vaig demanar pel metge de guàrdia. Em va preguntar asprament, en to estricte de comitè seleccionador:

—Véus ferit?

Vaig mentir fent que sí amb el cap.

—Espera't un moment.

Ens envaïa la fortor de formol i vaig tenir la sensació que anava a perdre el coneixement. Va venir un capità jove i era el metge director de l'hospital. Em va preguntar:

—Quin de vosaltres dos és el ferit?

—Cap.

Instantàniament va canviar d'actitud. Va dir, ple d'agressivitat:

—Heu dit al soldat de guàrdia que un de vosaltres venia ferit! Hi ha molta feina i no podem perdre temps amb bromes. Què passa, què voleu?

Li vaig dir que duia aquelles botes de cautxú, que havíem caminat damunt la neu durant una pila de dies, i que tenia por que no se'm congelessin els peus. Em feien un mal horrible i per això havia fet que sí amb el cap quan el soldat havia preguntat si un de nosaltres dos venia ferit. El metge em va dir:

—En això que figura que és un hospital, hi caben quaranta llits i hi tenim més de tres-cents ferits, alguns de molt greus. Em penso que entendràs que és difícil que ens torbem amb un senyor que se'ns presenta a (va mirar el rellotge de pols) quarts de dues de la matinada i ens diu que té fred als peus!

—Deus tenir tota la raó, company metge, a pesar que no és exactament això que dius. Bona nit i dispensa'm. No hi tornaré mai més! Anem, Maurici, que el doctor va molt atrafegat!

—Passa aquí dintre. Seu en aquesta cadira i descalça't.

Em feia una vergonya enorme haver d'ensenyar aquelles misèries a un desconegut, però és evident que sabia que havia de passar pel tràngol. D'altra banda, el capità era un metge de guerra i no fóra home d'escarufs. Em vaig posar a desfer nusos de cordill i a eliminar capes de paper i de palla. El metge es va agenollar davant meu i va dir:

—Aquests mitjons els haurem de treure amb una escarpra i una maça! Fa molt de temps, que no et rentes els peus?

—Moltíssim! Potser cosa d'un mes, pel cap baix.

Va arrencar de bursada els parracs que duia enganxats a la pell i va exclamar:

—Aquí hi ha un blindatge de quisca que no deixaria passar cap mena de congelació! Sembla que t'hagis sucats els peus amb uralita tova i l'hagis deixada endurir damunt teu!

Als teus peus!

Vam tornar de Mèxic per quedar-nos definitivament a Catalunya —recordeu-ho, ho he esmentat abans— el darrer dia de l'any 1965. El 1966 vivíem al carrer de l'Arc de Sant Agustí i ja començàvem a readaptar-nos. Havíem refet velles amistats i n'havíem trenat diverses de noves i, allò que se'n diu en termes generals, estàvem contents del retorn.

Un dia que em sentia empiocat no em vaig llevar i vam cridar el metge. Havíem aconseguit que el doctor Lluís Juanola fos el nostre àngel de

capçalera —un trempadíssim empordanès del qual ens havíem fet molt amics (i encara ho som, i que duri!)—, d'ell i de tota la seva família: la Montserrat Argemí i les dues noies, la Roser i la Clara.

Va venir de seguida i em va fer un examen minuciós, a la recerca d'un diagnòstic rebel que es feia pregar massa. Soltadament em va preguntar:

—No et faria res de deixar-me veure els peus?

Vaig trobar la pregunta definitivament superrealista i li vaig haver de dir:

—M'ensexampes completament desprevingut! Si això et fa il·lusió, endavant, que tu ets el metge i per mi no quedarà pas!

—Em pot ajudar en el diagnòstic —va dir.

Va enretirar els llençols i em va mirar i palpar acuradament els peus. Més tard els va tapar tal com estaven abans, em va dir que fes llit un parell de dies més i va receptar algunes coses que calia que prengués. Em va dir què tenia, que tornaria l'endemà i, quan ja s'acomiadava, no em vaig poder estar de preguntar-li:

—Per què m'has demanat autorització per a fer una cosa tan rutinària com aquesta de mirar-me els peus? M'has fet pensar en una situació remota!

—De seguida s'ensuma que véns de fora, minyó! Quan volem examinar professionalment uns peus, aquí cal que demanem permís i usualment ens el refusen, almenys en un tant per cent massa alt de casos. Cal que al pacient l'adverteixis per endavant, a fi i efecte que tingui temps de rentar-se les extremitats. Havia d'haver recordat —en això he fallat!— que a Amèrica és habitual banyar-se cada dia. Pensa, però, que aquí hi ha molta gent que solament ho fa de tant en tant.

—A Mèxic, a l'estiu és normal dutxar-se al matí i al vespre.

—Conec una pila de persones que es persignarien esgarrifades si sentien una cosa com aquesta! «Deuen ser molt bruts, si s'han de banyar tant! Jo, que sóc net de mena, amb un cop al mes en tinc ben bé prou!», deia un senyor que jo coneixia.

—Vet aquí per què a l'Antònia, la dona d'en Joan Rossinyol, quan va venir per primera vegada i vist el seu vici de banyar-se cada dia, els seus parents rubinencs li preguntaven si no es trobava malament i li demanaven que quan entrés a la cambra de bany deixés la porta ajustada, «per si no li passava alguna cosa».

Sabates i tot de coses noves

El metge d'Alcanyís va cridar un soldat sanitari i li va ordenar que em rentés els peus amb aigua ben calenta i sal.

—Sal? —vaig preguntar.

—No t'agrada? Si ho prefereixes, t'hi podem posar clorur de sodi —va fer el soldat sanitari.

—Cony, que enginyós! —vaig exclamar. (Fa empipar que et declarin ase sense elements de judici previs; quan ja els tenen, tant li fot.) Vaig afegir: —Ets humorista professional, o simplement afeccionat?

El noi es va ruboritzar i el metge va riure per sota el nas. Va tornar al cap de poca estona amb un gros cubell ple d'aigua calenta, que traginava treballosament, m'hi va introduir els peus i va fer durar el pediluvi més de mitja hora. Acte seguit el sanitari feia macarronets d'immundícia estovada i el metge s'ho mirava, en Maurici Farreres passava una vergonya com si els peus fossin els seus i jo em preguntava, obstinadament, com hauria pogut acumular tot allò damunt meu. El jove em va tallar les ungles, que havien crescut molt «ad libitum», naturalment, em va eixugar bé i, finalment, el metge em va plantar els peus damunt un tamboret i els va mirar amb molta atenció.

Va dir:

—No, no hi ha ni el més petit indici de congelació. Ja pots descartar la gangrena, camarada capità. Almenys, aquesta vegada encara no. No et tornis a posar als peus tota aquesta porqueria de papers i palla! Espera't.

Se'n va anar i va tornar de seguida amb un parell de mitjons de llana gruixuts, nous per estrenar, encara amb aquells punts a la boca, al taló i a la puntera que els subjectaven aparellats.

—Posa't això. Són si fa no fa de la teva mida.

Quan m'anava a calçar les botes va fer un salt i va proferir:

—No! Això llença-ho a la bassa!

—I llavors, què faig? Me'n vaig amb mitjons?

Va dir al sanitari:

—Acompanya'l a la secció de sabateria, planta baixa, departament d'homes, ja ho saps. Vigila que no grapegi les dependents. Si cal, recorda-li que pertanyen a l'Estat Major de l'Exèrcit Central i tenen el culet sagrat. Els dius de part meva que emprovin un bon parell de botes de cuir al camarada capità i que si en troba unes que li vagin bé i li agraden, que se les emporti posades. És un obsequi de la Sanitat Militar. Salut i República!

I va girar cua. El noi em va dur davant una porta tancada, la va obrir, i era una petita cambra fosca, sense cap ventilació, amb un amuntegament de sabates que devia fer un metre d'altura. En Ferreres, darrera meu, va mormolejar:

—Recony, quina catipèn! Deuen ser les sabates dels qui la dinyen en aquest hospital. Jo no me les fotria ni que m'haguessin de matar!

—Doncs jo, sí, senyor Ferreres!

En vam trobar un parell en prou bon estat —la recerca, sigui dit honestament, feia venir nàusees— i em vaig emprovar la del peu esquerre, assegut a terra. M'anava perfectament bé i em vaig posar l'altra i vaig fer uns passos amunt i avall: esplèndides!

El metge era al seu despatx. Li vaig ensenyar els peus calçats i el vaig regradar sincerament.

—Com et trobes, ara? —em va preguntar.

—Ressuscitat! Tinc una mica de mal de cap, però no és res. N'he passat de molt pitjors.

—Més val així. No puc hospitalitzar combatents amb mal de cap. No se m'acut cap altra cosa millor que aquesta: et donaré una aspirina.

—I per què no un comprimit d'àcid acetil-salicílic, que diria el teu secretari quan té ganes de fer el merda?

—Amb aquest al·licient ja en tens prou per a fer-lo tu?

En Maurici i jo vam sortir cap al paller. Ara, deliberadament, trepitjava la neu que hi havia acumulada a les voravies i em feia goig de sentir els peus tebis. Passàvem per un d'aquells estrets carrers que menaven a la sortida d'Alcanyís. Es va obrir una porteta i en va eixir un home que duia un cove de pa, un cove monumental, que es va carregar damunt el muscle. Per la porta entreoberta ens va arribar la sanitosa alenada de la fleca i m'hi vaig abalançar. Un altre home, des de l'interior, maldava per tancar-la però jo ja hi havia clavat el peu dret —fabulosa manera d'estrenar les botes!— i li vaig dir:

—Enretira't i deixa'ns passar si no vols que esbotzem la porta!

—És pa de l'Exèrcit! Denunciaré la teva violència i t'afusellaran!

—Nosaltres som de l'Exèrcit! —vaig replicar. Em vaig acarar a en Maurici Ferreres, que restava expectant al costat de l'home del cove, i li vaig dir—: Vés-te'n corrents al paller i digues de part meva a en Morera que vinguin tots immediatament. Acompanya'ls cap aquí i no t'equivoquis de carrer! Jo us espero a dintre. Si quan veniu no us obren, foteu la porta enlaire i entreu!

Vaig ajudar a descarregar el cistell de l'home que ens havia ensenyat involuntàriament la pista i el vaig fer entrar a l'obrador. Va protestar:

—He de dur aquest pa a Intendència!

—Que s'esperin! Nosaltres t'ajudarem. Ara, entra.

Em vaig treure la pistola (en lamentable incís cal que digui que va d'allò més bé per espantar i solament veure la cara de llàstima que fan els amenaçats paga sàdicament —i amb escriu!— el tret) i vaig apuntar els dos arraconats flequers, el del cove i el de la porta. Els vaig dir amb una bona veu de gàngster de pel·lícula:

—A les bones no us farem cap mal, ni us tocarem un sol panet! Tu vés on anaves, però sàpigues que si ho xerres ningú

no sortirà viu d'aquesta història: Alcanyís es quedarà sense pa i sense forners! Au, fot el camp!

(No fóra sincer si no confessava el plaer que experimentava amb aquella actuació. Entre la meva pistola i jo, quin respecte no fèiem! Que fàcil d'entendre, encara que fos a poc a poc, l'exercici de l'autoritat irracional i la impressió que produeix. Tot això que narro de la fleca hauria estat impensable sense l'idiota argument de l'arma a la mà.)

A l'obrador hi havia cinc flequers (sis, si hi comptava el que havia sortit cap a Intendència) i un d'ells —aquell que m'havia barrat el pas— era l'encarregat i els altres dos, operaris, en calçotets, amb unes llargues pales desenforaven els panets militars; els dos homes restants arrengheraven la mercaderia en uns prestatges. A un costat hi havia una

muntanya de coves capgirats i encaixats entre ells. Era gairebé tantàlic, però no vaig tocar ni un sol pa. L'aire càlid de l'obrador tonificava i mai no he conegut ningú que no s'hagi extasiat amb l'olor del pa acabat de coure, excitant com la de la terra mullada per la pluja. Van trucar a la porta i l'encarregat s'hi va apropar i va preguntar qui era.

—Manolo —va fer la veu de fora.

Vaig empunyar la pistola previngudament. L'encarregat va obrir la balda i va entrar aquell home amb el cove buit. Venia tot sol: no havia alarmat ningú, doncs. (O, en tot cas, potser arribarien més tard, quan ja haguéssim agafat confiança que no vindria ningú.) Al cap d'uns minuts van tustar novament a la porta i altra vegada vaig preparar la pistola, tot llevant-li el fiador. El forner va tornar a preguntar qui trucava i la inconfusible veu del «Nen» va proferir:

—Nosaltres! Tota la trepa! Obriu, de pressa, que ens pelem de fred!

Vaig dir a l'encarregat:

—És la meva gent. Obre'ls.

Hi va haver uns segons de titubeig: em miraven, guaitaven la meva pistola, bescanviaven entre ells mirades d'estupor i, al capdavall, van obrir. Van perdre l'esma davant la turbamulta. Entre nosaltres ens vam abraçar, exultants. Vaig dir al meu comissari Joaquim Morera i Falcó:

—Els he donat paraula de no tocar-los res ni fer-los cap mal. Si ens podem eixugar la roba i clapar una estona, demà al matí/

—Avui al matí!

—És cert. Avui al matí ens llevarem fets uns tigres! L'olor de fleca, ella tota sola, ja alimenta! Serem capaços d'anar-nos-en a Terol i recuperar-lo nosaltres sols!

—Doncs, fem-ho, què cony! I a la tarda, què fotrem?

—El «Tour de France», per exemple!

—Sense conya! Despullem-nos, pengem tota la nostra roba i ajacem-nos ci per lla, on no fem nosa als flequers, on ells ens indiquin. Mira quines botes m'he firat! Baveges d'enveja, Quimet! És un sentiment lleig i te l'hauries de fer mirar.

Vam encreuar unes cordes d'unes parets a altres de l'obrador, des dels muntants verticals d'uns prestatges de fusta a un sòlid clau de ganxo que només aguantava un calendari de tres anys enrera i hauria suportat còmodament tots els generals sollevats, i des del marc d'una porta a un cap de biga sortint, amb la qual cosa havíem improvisat uns formidables estenedors. Tots deu ens vam despullar de pèl a pèl i els forners observaven aterrits el nostre fer, potser convençuts que haurien de ser testimonis d'una dissoluta orgia homosexual. Vam penjar les nostres andròmines i d'una grossa pila de sacs buits de farina en vam treure tots els que calien per fer-nos jaços sobre el sòl que feia cara de pallaso i al cap d'uns minuts ja n'hi havia diversos que roncaven sorollosament. Ara, els forners que arrengraven els panets en els prestatges passaven fent tentines entre nosaltres, per no trepitjar ningú.

Quan ens vam despertar, qui sap al cap de quantes hores, treballaven uns altres operaris que miraven somrients com ens deixondíem. Els uns cridàvem els altres i vam anar despenjant dels estenedors els nostres parracs, ja secs i embeguts de tebior de pollet.

Mentre cabdellàvem les cordes que ens havien deixat, va passar, una vegada més, una d'aquelles coses estremidores que proclamen la bondat de la matèria primera de l'espècie humana i fa que et preguntis a sant de què hom l'ha d'amagar tant, bonica com és. Ens havien preparat uns pans de munició farcits de truita de patates, havien portat unes ampolles de vi negre, i —oh, prodigi de prodigis!— ens van donar cafè calent servit en llaunes de llet condensada, i era un saborós cafè negre i espès com la tinta de Xina. Ens ho vam menjar i beure asseguts a terra, en amigable rotllana, plena dels focs artificials de les bromes que rebotaven d'un costat a l'altre del cercle i hi dibuixaven diàmetres

rapidíssims, plens d'enginy o de sarcasme. Era una punyent prova de vitalitat i procedia d'unes persones que, tot just unes quantes hores abans, hauríeu dit que ranejaven els instants finals de llurs vides.

Els forns romanien encesos nit i dia, però ara tots els operaris pastaven en unes llargues taules. Era subjugadora llur traça i hauríem romàs hores mirant el bell quefer, però ja eren les quatre de la tarda i calia que ens poséssim en camí. Altra vegada nevava! Quina ràbia no feia desfer de sobte aquella tebior gairebé sexual! Ara estàvem ben informats respecte al camí que ens havia de dur a Morella i els flequers ens van dir que anéssim al comitè i esbrinéssim a quina hora sortia cap a la ciutat dels Ports el camió que hi anava cada dos dies a recollir la farina i ens van assabentar que el vehicle hi solia anar descarregat o, únicament, amb els sacs buits, la qual cosa els feia pensar que no hi hauria cap problema per deixar-nos-hi pujar. Al comitè ens ho van confirmar i ens van dir que el camió sortiria d'Alcanyís cap a les set de la tarda. Havia de tragar unes caixes que ja eren a punt d'arribar d'Alcorisa, però estaven segurs que, tot i les caixes i els sacs buits, deu persones cabríem folgadamente en el vehicle.

En Rappaport els va preguntar si era un camió obert o tancat, de caixa o amb carrosseria, i un membre del comitè va respondre amb gratuïta agressivitat:

—Es veu que hi entens molt, mestre! Un camió destapat per a transportar farina! És així com traginen el guix i el ciment, al teu poble? Costarà molt de guanyar, aquesta guerra, mentre estigui en mans de gent tan ximple!

Vam haver de subjectar en Sabrià, que ja es volia abraonar a l'home malhumorat. En Vilardebò, que se'l mirava de cap a peus, li va dir:

—La guerra costarà de guanyar mentre hi hagi fills de puta com tu, que en comptes d'anar al front a combatre es quedin a reraguarda fent el pòtol i insultant els autèntics combatents!

En qüestió de segons es va organitzar un mullader inenarrable, ple

d'invectives disparades des d'ambdós bàndols amb sagetes sucades de curare. En Morera i Falcó va restablir la pau amb els seus dots d'equanimitat i saviesa, profunds ingredients despatxats amb aquella veuarra potent:

—Mentre els antifeixistes ens barallem entre nosaltres, estalviarem molta feina al Franco i a la seva gentalla! Som una bona colla d'animals, tots plegats! Vosaltres i nosaltres. I per a nosaltres encara serà pitjor, perquè perdrem el cony de camió!

Vam retrobar la 60 Divisió a La Pobleta, a frec de la línia que separa Terol i Castelló de la Plana. Era tanmateix una bona arrencada d'optimisme qualificar allò de Divisió. O potser es tractava d'un terme excepcionalment just i premonitori. En Morera me'l justificava a cau d'orella:

—La 60 Fragmentació!

Ens van fer una rebuda commovedora, com si fóssim gent vinguda d'ultratomba, i no era pas una metàfora del tot gratuïta, puix que la majoria d'aquells arreplegats ens donaven per morts. I —ho vam descobrir de mica en mica— els nostres caps se sentien culpables d'aquell final que jutjaven com a inexorable. Els afeixugava la consciència de no haver fet mans i mànigues per fer venir algú als Cabezos a explicar-nos el capgirell que havia sofert tot plegat. A donar-nos, doncs, l'ordre de retirada. Ho examinarem més endavant.

—M'has de perdonar, capità —parla en Pere Fíguls—, però no vaig poder fer res per salvar el teu Opel. En Martells va provar d'engegar-lo, però no hi havia gens de bateria i ja teníem els feixistes al damunt. Recordes el barranc on era el cotxe? Doncs els moros ja treien el nas pels cims de la vall. Em va fer molta ràbia perdre'l, creu-me!

—Et comprenc, Peret. Però hem perdut coses molt més grosses que l'Opel i aquestes sí, que em saben greu.

Índex

Desordre mental	2
Cinc dies en dejú	3
Singra!	11
Final de l'aventura	13
Als teus peus!	33
Sabates i tot de coses noves	35